

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

17

ISSN 1801-1578

vydání 17 / ročník 2008 / 15.9.2008

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Růst a nabídková strana ekonomiky

Vojtěch Spěváček: Informace a aktualizovaných prognózách mezinárodních analytických pracovišť, které zohledňují globální projevy finanční krize ve skupinách vyspělých a rozvíjejících se ekonomik, s důrazem na vývoj v zemích EU. (strana 1)

Podmínky podnikání v EU

Václav Šmejkal: Souhrn výsledků posledního kola šetření Světové banky Doing Business o podmínkách kvality regulace podnikatelského prostředí v České republice ve srovnání s ostatními zeměmi EU s důrazem na její dlouhodobě slabé stránky. (strana 5)

Zemědělství, lesnictví a rybolov

Anna Kadeřábková, Jiří Lexa, Marek Rojíček: Ekonomická výkonnost a konkurenceschopnost, zejména z hlediska vývoje přidané hodnoty, produktivity a obchodu. Zvláštní pozornost je věnována procesu internacionalizace a inovačním aktivitám. (strana 9)

Aktuální mezinárodní ekonomický vývoj

Světová ekonomika vstoupila po letech silné expanze do nejistého a obtížného období, které začalo krizí na **hypotečním trhu** v USA a projevilo se silným útlumem ekonomické aktivity. Krize se postupně přelévá do celého finančního systému a šířila se i do dalších zemí. Řada finančních ústavů znamenala velké ztráty a stala se opatrnější při poskytování úvěrů. Některé velké finanční instituce významné pro fungování celého systému zbankrotovaly nebo byly na pokraji bankrotu, což si vyžádalo intervenci státu v rozměrech v minulosti nevidaných. Úvěrový systém byl ořesen, ztratila se důvěra i ochota bank navzájem si půjčovat a ukázalo se, že dílčí přístupy nestačí a že je třeba hledat systémový a mezinárodně koordinovaný přístup.

Finanční krize, která vypukla v srpnu 2007 a postihla USA a další vyspělé země, je MMF označována za nejhorší od velké deprese v roce 1929. Ke krizi vedla řada faktorů, jako předcházející dostatek likvidity, silný růst úvěrů a cen aktiv (především nemovitostí) i poskytování půjček klientům neschopným je splácet. Kromě toho působily složité kapitálové a vysoce rizikové operace využívající sofistikované finanční nástroje i nedostatečná transparentnost a regulace finančního trhu. V globálním a značně liberalizovaném finančním systému se krize přelévá z USA do Evropy a dalších zemí. Přenos finanční krize do reálné ekonomiky probíhá třemi směry. Přímý dopad se projevuje ve zpřísnění podmínek úvěrování, zprostředkovaně působí zhoršování vnějšího prostředí a pokles podnikatelské a spotřebitelské důvěry. Dramatický vývoj finančních trhů na podzim 2008 tak zvýšil rizika budoucího vývoje. K problémům finančního sektoru se přidala další rizika - pokles cen nemovitostí a aktiv, nebezpečí inflace související s prudkým růstem cen komodit (zejména ropy, potravin a zemědělských surovin), depreciace amerického dolaru a přetrvávající globální makroekonomická nerovnováha.

Dalším šokem pro světovou ekonomiku byl prudký **růst cen** řady komodit. U ropy, kovů a potravin je proti předchozím cyklům současný boom delší a růst cen vyšší. Růst cen se výrazně urychlil v roce 2007 a 2008 a značně přispěl k růstu inflace, která se stala globálním problémem. Podle indexu světových cen průmyslových surovin a potravin (sledovaného ČSÚ) se v červnu 2008 ceny meziročně zvýšily o 65,8 %. Cena ropy Brent vzrostla o 92,5 %. Hlavním důvodem růstu cen byla prohlubující se nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou. Na straně poptávky především v důsledku silné expanze světové ekonomiky a značnému růstu spotřeby v rychle se rozvíjejících zemích Číny, Indie a Ruska. Na straně nabídky působila řada omezujících faktorů. U ropy dochází k postupnému vyčerpávání dostupných zdrojů, zvyšují se investiční náklady, technologická a geologická omezení a geopolitická rizika. U potravin se projevují vlivy počasí, úbytek půdy s postupující urbanizací, rostoucí náklady a výroba biopaliv. Na zvyšující se ceny ropy působil i slábnoucí dolar a spekulativní nákupy na trhu komodit. I když ceny ropy poklesly ze svého vrcholu v červenci 2008 z důvodu snížené poptávky a zvýšené výroby, zůstávají stále na historicky vysoké úrovni a negativně působí na inflaci a ekonomický růst.

Celosvětový růst cen energií a potravin je většinou chápán jako **nabídkový šok** (viz např. WIIW, červenec 2008). Dopady jsou pochopitelně rozdílné pro vyvážející a dovážející země.¹ Zejména chudé země s vysokým schodkem běžného

účtu dovážející suroviny začínají mít potíže s jeho financováním. Vysoké ceny potravin a jejich nedostatek zvyšují v řadě rozvojových zemí sociální napětí. Rizika budoucího vývoje se tak zvětšila.

Přetrvává nejistota ohledně budoucího vývoje **americké ekonomiky**, kde se krize na trhu hypoték přelévá do celého finančního systému a zhoršení na trhu nemovitostí je vážnější, než se původně předpokládalo. V polovině roku 2008 stále nebylo jisté, zda americká ekonomika vstoupí do období recese, protože výsledky za první pololetí byly lepší oproti všeobecným očekáváním. Nejasná je i síla dopadu zpomalené americké ekonomiky na vývoj v ostatních regionech světa. V polovině roku 2008 vyspělé země světa výrazně zpomalily růstovou dynamiku a řada z nich se ocitla na pokraji recese. Dramatické změny ve vývoji světové ekonomiky ukázaly, že předpovědi z jara 2008 jsou příliš optimistické, a proto mezinárodní organizace ve svých podzimních prognózách značně snížily odhad očekávaného růstu v roce 2008 a 2009.

Struktura světového hospodářského růstu

Po pěti letech silné expanze světové ekonomiky globální růst HDP v roce 2008 silně zpomalil. Zpomalení ovlivněné finanční krizí, silným růstem cen ropy a potravin a klesající poptávkou, začalo v Americe a rozšířilo se do Evropy a Japonska. Pouze díky stále vysoké výkonnosti rozvíjejících se ekonomik (zejména Číny, Indie a zemí vyvážejících ropu) zůstává globální ekonomický růst na přijatelné úrovni. Ve vývoji světové ekonomiky tak přetrvávají značné **rozdíly mezi zeměmi** či jejich skupinami (viz tabulka 1). Výrazné zpomalení růstu se očekává ve vyspělých zemích, které byly nejvíce zasaženy finanční krizí a ořesy na trhu nemovitostí (USA, Japonsko a země západní Evropy). Silný útlum ekonomické aktivity v těchto zemích by měl trvat až do poloviny roku 2009. Za celek vyspělých zemí by růst HDP měl zpomalit z 2,6 % v roce 2007 na 1,5 % v roce 2008 a na pouhých 0,5 % v roce 2009. Ukazatel HDP je sice základním ukazatelem charakterizujícím ekonomickou výkonnost země, avšak nebere v úvahu některé nové procesy související s globalizací.

Tabulka 1: Projekce hospodářského růstu podle MMF (v %)

	2006	2007	2008	2009
HDP – svět	5,1	5,0	3,9	3,0
USA	2,8	2,0	1,6	0,1
EU	3,3	3,1	1,7	0,6
Japonsko	2,4	2,1	0,7	0,5
Čína	11,6	11,9	9,7	9,3
Indie	9,8	9,3	7,9	6,9
Rusko	7,4	8,1	7,0	5,5
Rozvíjející se země	7,9	8,0	6,9	6,1
Světový obchod	9,3	7,2	4,9	4,1

Poznámka: Rok 2008 a 2009 je říjnová prognóza MMF. Pramen: MMF (2008), s. 2.

Vývoj ekonomiky USA

Růst americké ekonomiky ve čtvrtém čtvrtletí 2007 silně zpomalil a jarní prognóza MMF z dubna 2008 očekávala v roce

2008 a) ze 147 zemí světa 65 zemí zaznamenalo ztráty, 68 zemí zisky a 14 zemí nebylo změnami směnných relací ovlivněno. Značné ztráty Číny se projeví v tom, že její hrubý domácí důchod v letech 2000-2006 rostl průměrně ročně pouze o 8,5 %, zatímco růst HDP byl 9,8 %. Naproti tomu v Rusku ve stejném období hrubý domácí důchod rostl ročním tempem 10,7 % při růstu HDP o 6,4 %.

¹ Země vyvážející ropu zaznamenaly značné přínosy ze změn směnných relací, které zvýšily jejich reálný důchod. Naopak, dovážející země utrpěly značné ztráty. Podle propočtů Světové banky (WB,

2008 velmi nízký růst (0,5 % HDP), který by se měl udržet i v roce 2009. Vývoj v první polovině roku 2008 však předčil očekávání, protože HDP meziročně vzrostl v prvním čtvrtletí o 2,5 % a ve druhém čtvrtletí o 2,1 %. Pozitivní vliv měl vývoj zahraničního obchodu (silný růst vývozu a pokles dovozu) a spotřebitelské poptávky podporovaný daňovými úlevami. V tomto vývoji se projevil vliv silné depreciace amerického dolaru, snížení úrokových měr a expanzivní fiskální politika státu. Pouze investice zaznamenaly silný pokles. MMF v říjnové prognóze očekává, že americká ekonomika počínaje třetím čtvrtletím vstoupí do recese. Předpokládané oživení v druhé polovině roku 2009 bude spíše slabé a ekonomiku USA čeká delší období růstu pod potenciálem.

Budoucí vývoj americké ekonomiky je však stále nejistý a bude negativně ovlivněn řadou faktorů, zejména krizí na trhu nemovitostí a hypoték a následně celého finančního systému, která nepříznivě dopadá na reálnou ekonomiku. Krize finančního systému je pokládána za největší od velké krize 30. let a vyznačuje se silným nárůstem ztrát finančních institucí ze špatných aktiv, bankrotů některých velkých finančních institucí, rostoucí nedůvěrou ve finanční systém, neochotou si vzájemně půjčovat a omezením úvěrových zdrojů. Otázkou je, zda agresivní snížení úrokových měr, prorůstová fiskální opatření a zásahy vlády a centrální banky směřující ke stabilizaci finančního systému mohou kompenzovat vliv brzdících faktorů.

Vláda byla nucena intervenovat v případě hypoteční a finanční krize a převzala kontrolu nad dvěma největšími hypotečními bankami Fannie Mae a Freddie Mac z obavy, že oba ústavy jsou tak významné, že jejich pád by ohrozil celý finanční systém. Spolu s centrální bankou vláda finančně poddržela některé velké banky (Bear Stearns). Hrozící krach jedné z největších světových pojišťoven American International Group (AIG) donutil centrální banku poskytnout dvouletou půjčku ve výši 85 mld. USD výměnou za 80 % akcií AIG. V případě čtvrté největší investiční banky Merrill Lynch vláda však nezasáhla a banka byla převzata největší americkou bankou Bank of America.

Obrovské ztráty investičních bank, které podléhaly mírnější regulaci a pouštěly se do riskantních obchodů, donutily zbývající Goldman Sachs a Morgan Stanley požádat o přeměnu na normální banky, které jsou sice více kontrolovány, ale mají možnost záchrany od státu. Vzhledem k tomu, že dílčí nesystémová opatření krizi nezastavila, americká vláda byla nucena navrhnout kongresu záchranný plán založený na vydání vládních dluhopisů, které by financovaly nákup pochybných aktiv od amerických finančních institucí. Sněmovna reprezentantů a senát schválily zákony umožňující využít až 700 mld. USD k záchraně finančního systému. To by mělo umožnit rekapitalizaci finančních institucí a jejich opětovné fungování. Finanční krize tak vyvolala diskusi o úloze státu v ekonomice.

Trh nemovitostí patří k významným faktorům ovlivňujícím výkon americké ekonomiky a v minulosti se podílel na jejím vysokém růstu. Boom v bytové výstavbě, který byl mimo jiné umožněn deregulací bankovního systému a snadnou dostupností hypoték, pokračoval i po zpřísnění měnové politiky v roce 2002 a vrcholil v druhé polovině roku 2005. V roce 2007 výstavba bytů silně poklesla a MMF odhaduje, že samotný pokles výstavby bytů snížil růst HDP o 0,75 procentního bodu ročně v posledních dvou letech. Tento proces pokračuje i v roce 2008 a podle odhadu OECD soukromá výstavba bytů po 17% poklesu v roce 2007 se sníží o 23,6 % v roce 2008. V této souvislosti není bez zajímavosti, že většinu recesí americké ekonomiky předcházely pokles bytové výstavby. Kromě samotné výstavby mají významnou úlohu i ceny bytů a nemovitostí, které v minulosti vyletěly vzhůru a příznivě působily na spotřebu a ekonomickou aktivitu. Krize na hypotečním trhu

v polovině roku 2007 však vedla k prudkému poklesu cen bytů a nemovitostí, který přispěl k poklesu spotřeby.²

Významným faktorem nízkého růstu HDP se stává silný **útlum soukromé spotřeby**, která má největší váhu ve vývoji poptávky. Útlum bude ovlivněn především zmenšenou možností domácností si půjčovat, tvrdšími úvěrovými podmínkami, poklesem cen nemovitostí a akcií a zhoršujícími se podmínkami na trhu práce. Předpokládá se rovněž pokles **podnikových investic**, přestože americké korporace v minulosti dosahovaly relativně vysokých zisků, které snížily jejich závislost na úvěrech. To se však mění a roste pesimismus ohledně budoucího vývoje. Tahounem růstu se v roce 2007 stal **vývoz** zejména díky silné depreciaci dolaru. Růst exportu by měl pokračovat, i když podstatně mírnějším tempem, a měl by pozitivně přispívat v letošním a příštím roce k růstu HDP.

Inflační tlaky v roce 2007 mírně polevily v důsledku oslabujícího ekonomického růstu. V roce 2008 však inflace opět sílí především kvůli prudkému růstu cen ropy a potravin. V červenci 2008 spotřebitelské ceny meziročně vzrostly o 5,6 %. Oproti původním očekáváním spíše nižšího inflačního tlaku v USA z důvodu stagnující poptávky, vysokou míru inflace v roce 2008 ovlivňují (kromě cen ropy a potravin) i nízké úrokové míry. Americká centrální banka po několikerém zvýšení základní úrokové míry až na 5,25 % v červnu 2006 přistoupila k jejímu postupnému snižování až na 1,5 % v říjnu 2008. K uvolnění měnové politiky přispěla také krize na hypotečním trhu, značné ztráty bank a tím i potřeba zvýšené likvidity ve finančním systému. Hospodářská politika proto stojí před nesnadným úkolem – jak bojovat proti inflaci při podpoře ekonomického růstu.

Dalším rizikovým faktorem vývoje americké ekonomiky zůstává značný dvojitý deficit – veřejných financí a běžného účtu platební bilance. Deficit **veřejných financí** vzrostl v roce 2007 na 2,7 % HDP a v letech 2008 a 2009 se očekává jeho další výrazné zvýšení až na 4,6 % HDP v roce 2009. Veřejný dluh by měl dosáhnout až 65,4 % v roce 2009 (ze 60 % roce 2006). Důvodem je útlum ekonom. aktivity, který snížil příjmy, a fiskální opatření zaměřená na zmírnění finanční a bytové krize a podporu ekonomického růstu.

Tabulka 2: Základní ukazatelé vývoje americké ekonomiky (roční růst v % a v % HDP)

	2006	2007	2008	2009
HDP	2,8	2,0	1,6	0,1
Spotřebitelské ceny	3,2	2,9	4,2	1,8
Míra nezaměstn.	4,6	4,6	5,6	6,9
Deficit běž. účtu*	-6,0	-5,3	-4,6	-3,3
Vládní deficit *	-2,2	-2,7	-4,1	-4,6
Vládní dluh*	59,9	60,7	61,5	65,4

Poznámka: * v % HDP. Rok 2008 a 2009 je říjnová prognóza MMF. Pramen: MMF (2008).

Deficit běžného účtu v roce 2006 dosáhl 6 % HDP. Silná depreciace dolaru podpořila vývozy a útlum americké ekonomiky zpomalil dovozy, což se projevilo ve snížení schodku na 5,3 % v roce 2007. V příštích dvou letech by se měl deficit dále snížit až 3,3 % HDP v roce 2009 (viz tabulka 2). MMF předpokládá, že silný vývoz a slabší dovoz převýší vliv vysokých cen ropy. Nicméně trvalejší snížení deficitu vyžaduje zvýšení národních úspor cestou fiskální konsolidace a růstu soukromých úspor.

Japonsko

Japonsko je po USA a Číně třetí největší světovou ekonomikou (počítáno na základě parity kupní síly) a svým ekonomickým výkonem značně ovlivňuje globální růst. Ekonomická výkonnost Japonska byla dlouhodobě slabá (v letech 2001-2007 činil průměrný roční růst HDP 1,6 %) a růst podporovaly

zejména vývozy směřující do Asie a Evropy a podnikové investice. Naproti tomu výdaje domácností na spotřebu zůstaly slabé. Růst HDP se proti předchozím letům mírně zrychlil na 2,4 % v roce 2006 a 2,1 % v roce 2007. Hospodářská aktivita v roce 2008 však výrazně poklesla vlivem oslabení jak vývozu, tak domácí poptávky, na níž nepříznivě působilo výrazné zhoršení směnných relací. Z hlediska budoucího vývoje zůstane pravděpodobně hospodářská aktivita v Japonsku slabá. Očekává se, že soukromá spotřeba zůstane nízká, neboť inflace nadále znehodnocuje reálné příjmy a podmínky na trhu práce se dále zhoršují. Pokračující nevýrazná zahraniční poptávka by se navíc mohla negativně ovlivnit výhled příspěvku čistého vývozu k růstu HDP. Brzdícími faktory zůstávají i vysoké ceny ropy a apreciacie jenu.

Evropská unie

Vývoj v zemích EU má zásadní význam pro českou ekonomiku. Do EU směřuje 85 % vývozu z ČR a opačným směrem většina zahraničních investic. Růst HDP v letech 2006 a 2007 byl po hubených letech na počátku nového století relativně vysoký i když EU-27 mírně zpomalila reálný růst v roce 2007 na 2,9 % oproti 3,1 % v roce 2006. Ekonomická aktivita v roce 2008 však silně slábne. Zatímco v prvním čtvrtletí HDP mezičtvrtletně vzrostl o 0,6 % (meziročně o 2,3 %), ve druhém čtvrtletí HDP mezičtvrtletně poklesl o 0,1 % a meziroční růst se snížil na 1,6 %. Nepříznivý vývoj evropské ekonomiky ve druhém čtvrtletí 2008 se odrazil v pozdějších projekcích mezinárodních organizací, které snížily odhad růstu HDP pro rok 2008 a 2009.

Zhoršila se očekávání podnikatelů a spotřebitelů a pokračující apreciacie eura a slabší export spolu s růstem inflace a s krizí na trhu nemovitostí v některých zemích dále zhoršily růstové vyhlídky. Otázkou zůstává vliv stagnace americké ekonomiky na vývoj v EU. Obchodní vztahy jsou pro některé členské země stále významné, i když váha amerického trhu v celkovém obchodě EU poklesla. Důležitější však bude zřejmě přelévání potíží finančního sektoru, které se již projeví v bankrotech a značných ztrátách některých významných západoevropských bank a nezbytné pomoci Evropské centrální banky a vlád některých zemí. Na finančním trhu dochází k omezení úvěrů s negativním dopadem na domácí poptávku.

Dopady finanční krize mohou být vážnější oproti původním předpokladům, v nichž se počítalo s tím, že ekonomika EU bude odolnější vůči vnějším šokům. Nejistota spojená s budoucím růstem zůstává vysoká a výhled ohrožují spíše rizika zpomalení. To se týká především potíží finančního sektoru, dalšího růstu cen komodit, protekcionistických tlaků a dopadů globální makroekonomické nerovnováhy.

Jarní prognóza Evropské komise byla vcelku optimistická a počítala za celek zemí EU27 s poklesem tempa ekonomického růstu na 2 % v roce 2008 a 1,8 % v roce 2009. Růst HDP měl být tažen domácí poptávkou. Soukromá spotřeba i tvorba hrubého fixního kapitálu měly v letech 2008 a 2009 dosáhnout nižší, ale stále slušné dynamiky. Zářijová prognóza, publikovaná mezi obsáhlými jarními a podzimními předpověďmi ECFINu, snížila odhad růstu HDP v roce 2008 na 1,4 %.

MMF se nezabývá EU jako celkem vzhledem k tomu, že rozlišuje vyspělé země (země eurozóny, Velká Británie, Dánsko a Švédsko) a evropské rozvíjející se země, kam patří všechny nové členské země EU s výjimkou Slovinska. U vyspělých zemí podle říjnové prognózy MMF by země eurozóny měly snížit růstovou dynamiku na 1,3 % v roce 2008 a 0,2 % v roce 2009. Vývoj ve vyspělých zemích EU je však značně rozdílný. Výsledky za první pololetí 2008 ukazují, že Irsko se již dostalo do

recese, protože HDP poklesl ve dvou po sobě následujících čtvrtletích a na pokraji recese se ocitla Francie, Itálie a Německo. Předpověď MMF na roce 2008 a 2009 očekává mírnější pokles tempa růstu u Finska, Řecka, Nizozemska, Švédska a Rakouska. U Irska a Itálie se počítá s poklesem HDP v obou letech a u Španělska a Velké Británie pouze v roce 2009 (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Růst HDP vybraných vyspělých zemí (v %)

	2006	2007	2008	2009
Eurozóna	2,8	2,6	1,3	0,2
Německo	3,0	2,5	1,8	0,0
Francie	2,2	2,2	0,8	0,2
Itálie	1,8	1,5	-0,1	-0,2
Španělsko	3,9	3,7	1,4	-0,2
Nizozemsko	3,4	3,5	2,3	1,0
Finsko	4,9	4,5	2,5	1,6
Rakousko	3,4	3,1	2,0	0,8
Irsko	5,7	6,0	-1,8	-0,6
Řecko	4,2	4,0	3,2	2,0
Portugalsko	1,4	1,9	0,6	0,1
Velká Británie	2,8	3,0	1,0	-0,1

Poznámka: 2008, 2009 říjnová prognóza. Pramen: MMF (2008), s. 52.

Kromě společných faktorů utlumujících ekonomickou aktivitu souvisejících většinou s krizí finančního systému a zhoršeným vnějším prostředím, působí řada specifických faktorů. **Německá ekonomika**, jejíž vývoj je z hlediska ČR významný, rostla 2,5% tempem v roce 2007 a tento růst byl z více než poloviny tažen čistým vývozem. V roce 2008 však po silném růstu v prvním čtvrtletí došlo k mezičtvrtletnímu poklesu HDP o 0,5 % ve druhém čtvrtletí. To bylo způsobeno poklesem soukromé spotřeby, zatímco zahraniční obchod růst podporoval. Za celý rok 2008 podle podzimní předpovědi ECFINu i MMF by se měl HDP zvýšit o 1,8 %. V roce 2009 by však měla německá ekonomika stagnovat.

Španělsko bylo silně zasaženo krizí na trhu nemovitostí a vysokými cenami ropy, které zhoršily deficit běžného účtu platební bilance na 10 % HDP v roce 2007. Po vysokém růstu v předchozích letech (3,4 % průměrně ročně v letech 2001-2007) dochází v roce 2008 k silnému útlumu spojenému s velkým růstem nezaměstnanosti. Za celý rok odhaduje ECFIN i MMF růst na 1,4 %, avšak v roce 2009 se očekává pokles HDP o 0,2 %. **Francie** patří dlouhodobě k pomalu rostoucím zemím a v roce 2008 Evropská komise předpokládá 1% růst. Očekává se silný pokles investic a záporný vliv zahraničního obchodu. V roce 2009 MMF očekává stagnaci francouzské ekonomiky.

Itálie spolu s Portugalskem dlouhodobě dosahuje nejnižší ekonomický růst ze všech zemí EU (v ročním průměru 1,1 % v letech 2001-2007). Předpověď MMF pro rok 2008 a 2009 je pesimistická a Itálie spolu s Irskem by měly být jediny zeměmi EU u nichž se počítá s poklesem HDP v obou letech. **Velká Británie** byla zasažena silněji krizí na finančních trzích. To se projevilo ve značných potížích velkých bank, v neochotě si navzájem půjčovat, v omezení úvěrových zdrojů, klesajících cenách akcií, depreciaci libry a v nezbytných státních intervencích. Vláda se rozhodla uvolnit 50 mld. liber na pomoc osmi největším bankám a dalších 200 mld. nabídnout bankám ve formě krátkodobých půjček. Centrální banka spolu s dalšími centrálními bankami snížila v říjnu úrokové sazby o půl procentního bodu. Krizí byl zasažen i trh s bydlením a ceny rezidenčních nemovitostí v červenci 2008 meziročně klesly přibližně o 11 %. Domácí poptávka byla silně utlumena a za rok 2008 se předpokládá silné zpomalení růstu ze 3 % v roce 2007 na pouhé 1 %. Rok 2009 by měl být ještě kritičtější a ekonomika by měla stagnovat.

Vážným problémem evropské ekonomiky zůstávají silící **inflační tlaky**. V srpnu 2008 vzrostla meziroční míra inflace (měřená indexem spotřebitelských cen) v eurozóně o 3,8 % (tedy značně nad hranici 2 % označovanou ECB za cenově stabilní). Proinflačně působily zejména ceny energií a potravin, tlumící dopad měly naopak růst mezd a apreciacie eura. Říjnová prognóza MMF očekává míru inflace ve výši 3,5 % v roce 2008 a pokles na 1,9 % v roce 2009. K cenové stabilitě by měly přispět tvrdší podmínky pro získávání úvěrů, nižší tlak na zdroje v důsledku ochabnutí poptávky a zastavení prudkého růstu světových cen komodit. Otázkou zůstává, zda se neprojeví zvýšené tlaky na růst mezd. Při rostoucích inflačních tlacích a ochabující ekonomické aktivitě stojí ECB před obtížnou volbou - zda měnovou politikou uvolnit a podpořit růst či zvýšit úrokové sazby a tlumit růst cen. ECB od června 2007 držela úrokové míry na stabilní úrovni 4 %. Vzhledem ke zrychlení růstu cen však v červenci 2008 zvýšila základní úrokovou míru na 4,25 % a v říjnu 2008 v důsledku krize finančního systému snížila základní úrokovou sazbu na 3,75 %.

Nové členské země EU

Ekonomická výkonnost skupiny postsocialistických zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy, které se staly členy EU (EU-10) dlouhodobě výrazně převyšuje dynamiku původní patnáctky (EU-15). V letech 2006 a 2007 byl roční růst HDP za celek zemí EU-10 vyšší než 6 %. V roce 2008 se růstová dynamika zpomaluje, ale stále je podstatně vyšší než ve vyspělých západních zemích. V prvním pololetí 2008 si nejvyšší dynamiku udržuje Rumunsko (8,7 %), následované Slovenskem (8,1 %) a Polskem (6,1 %). ČR snížila tempo růstu na 5 % a maďarská ekonomika se pomalu zotavuje (1,5 %). Výraznější útlum zaznamenaly pobaltské státy. Estonská ekonomika se dostala do recese (mezičtvrtletní pokles HDP v prvním i druhém čtvrtletí) a Lotyšsko zaznamenalo růst 1,7 % za celé pololetí se silným zpomalením ve druhém čtvrtletí. Pouze Rumunsku a Bulharsku se podařilo zrychlit tempo růstu. Klíčovým faktorem úspěchů tohoto regionu byla integrace s ekonomikou EU, která otevřela nové obchodní a investiční příležitosti a podpořila makroekonomické a institucionální reformy. Proces konvergence k úrovni důchodu na obyvatele vyspělých západních zemí se značně urychlil. Zatím nejasný je dopad turbulencí na finančních trzích, útlumu poptávky v zemích západní Evropy, růstu cen ropy a potravin, či apreciacie měny.

Skupina těchto zemí nepředstavuje homogenní celek, vývoj každé země je specifický a při nejistotách souvisejících s vývojem světové ekonomiky obtížně předvídatelný. Celkově se však má za to, že tyto země budou více ovlivněny domácími faktory a méně turbulencemi na světových finančních trzích a že jejich růst s výjimkou pobaltských zemí bude ve srovnání s vyspělými zeměmi relativně vysoký (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Reálný růst HDP zemí EU-10 (v %)

	2006	2007	2008	2009
Česká republika	6,8	6,6	4,0	3,4
Maďarsko	3,9	1,3	1,9	2,3
Polsko	6,2	6,6	5,2	3,8
Slovensko	8,5	10,4	7,4	5,6
Slovinsko	5,7	6,1	4,3	3,7
Bulharsko	6,3	6,2	6,3	4,2
Rumunsko	7,9	6,0	8,6	4,8
Estonsko	10,4	6,3	-1,5	0,5
Lotyšsko	12,2	10,3	-0,9	-2,2
Litva	7,9	8,9	3,9	0,7

Poznámka: rok 2008 a 2009 je říjnová prognóza MMF. Pramen: MMF (2008), s. 70.

Vážným problémem nových členských zemí EU je vysoký **deficit běžného účtu** platební bilance, který v roce 2007 činil v průměru 7 % HDP za skupinu zemí EU-10, ovšem při velkých rozdílech mezi zeměmi. Dvojciferné schodky vykazují pobaltské státy spolu s Rumunskem a Bulharskem. Schodek přesahující 20 % HDP v roce 2007 zaznamenalo Lotyšsko a Bulharsko. Nejnižší deficit vykazuje ČR (viz tabulka 5). Vysoký deficit běžného účtu souvisí s rychlou liberalizací finančního trhu, která vedla k silnému přílivu kapitálu a k převzetí bank zahraničními vlastníky. MMF předpovídá přetrvávání vysokého deficitu běžného účtu i v letech 2008 a 2009 ve většině zemí tohoto regionu. Prozatím byl tento deficit udržitelný díky značnému přílivu přímých zahraničních investic, půjčkám bank a transferům z EU. Nicméně vnější nerovnováha zůstává problémovým místem a možnou hrozbou budoucího vývoje. Případný náhlý pokles přílivu kapitálu následkem nestability finančních trhů spolu s omezením úvěrů a propadem cen akcií by vedl k poklesu domácí poptávky a zhoršení finanční situace podniků a domácností. Prozatím se zeslabení přílivu kapitálu projevilo v pobaltských státech.

Tabulka 5: Deficit běžného účtu platební bilance (v % HDP)

	2006	2007	2008	2009
Česká republika	-2,6	-1,8	-2,2	-2,5
Maďarsko	-6,1	-5,0	-5,5	-6,1
Polsko	-2,7	-3,8	-4,7	-5,7
Slovensko	-7,1	-5,4	-5,1	-4,7
Slovinsko	-2,8	-4,9	-4,7	-4,7
Bulharsko	-15,6	-21,4	-24,4	-21,5
Rumunsko	-10,4	-14,0	-13,8	-13,3
Estonsko	-16,7	-18,1	-10,8	-8,7
Lotyšsko	-22,7	-22,9	-15,1	-8,3
Litva	-10,7	-14,6	-14,9	-8,7

Poznámka: rok 2008 a 2009 je říjnová prognóza MMF. Pramen: MMF (2008), s. 70.

Ke konci roku 2007 a zejména v roce 2008 zesílily **inflační tlaky** v důsledku růstu cen ropy, potravin, ale i vlivem rychle rostoucích mezd. V roce 2008 se značně zvyšuje míra inflace ve všech zemích tohoto regionu s výjimkou Maďarska. Výraznější pokles inflace se očekává v roce 2009 po odeznění šoku z prudkého růstu cen komodit. Růst cen je velmi vysoký v méně vyspělých zemích (Bulharsko, Rumunsko a pobaltské státy). To souvisí s vysokým podílem potravin v jejich spotřebním koši a vysokou materiálovou a energetickou náročností výroby. V červnu 2008 byla míra inflace v Bulharsku a pobaltských zemích dvojciferná (nejvyšší ze zemí EU byla v Lotyšsku - 17,5 %). V ČR, Maďarsku a Slovinsku se pohybovala mezi 6,6 – 6,8 % a v Polsku a Slovensku dosáhla 4,3 %. Rostoucí inflace snižuje výhled na přijetí do eurozóny zejména pobaltských zemí, které jsou členy Evropského kurzového mechanismu (ERM II).

Tabulka 6: Roční růst spotřebitelských cen (v %)

	2006	2007	2008	2009
Česká republika	2,5	2,8	6,7	3,4
Maďarsko	3,9	7,9	6,3	4,1
Polsko	1,0	2,5	4,0	3,3
Slovensko	4,3	1,9	3,9	3,6
Slovinsko	2,5	3,6	5,9	3,3
Bulharsko	7,4	7,6	12,2	7,0
Rumunsko	6,6	4,8	8,2	6,6
Estonsko	4,4	6,6	10,2	5,1
Lotyšsko	6,5	10,1	15,9	10,6
Litva	3,8	5,8	11,3	6,2

Poznámka: rok 2008 a 2009 je říjnová prognóza MMF. Pramen: MMF (2008), s. 70.

Podmínky podnikání v EU

Podmínky podnikání jsou hodnoceny z pohledu jejich státní regulace v alternativních přístupech mezinárodního srovnání, zejména v pojetí projektu Světové banky (Doing Business), Světového ekonomického fóra a dalších institucí. Různé přístupy se v souhrnu shodují (i přes dílčí zlepšení v poslední době) při identifikaci nepříznivé pozice ČR ve vybraných oblastech institucionální kvality podnikatelského prostředí.

1. Hodnocení Světové banky

Hodnocení regulace podnikatelského prostředí v mezinárodním srovnání je možno provádět pouze v omezeném rozsahu. Nejčastěji používaným podkladem jsou výsledky výročního šetření **Doing Business** Světové banky, a to pro stále větší počet zemí (v zatím posledním kole 181). Hodnocení zahrnuje deset klíčových oblastí podnikatelských aktivit, jejichž regulační náročnost (časovou, procedurální, finanční) či kvalitu ve stanovených modelových podmínkách) určuje vybraná skupina dílčích ukazatelů. Sledované klíčové oblasti představují podmínky zahájení podnikání, udělování (stavebních) povolení, regulaci zaměstnávání, registraci vlastnictví (nemovitosti), podmínky získávání úvěru, ochranu investorů (akcionářů), podmínky platby daní, zahraničního obchodu, vymahatelnosti smluv a ukončení podnikání. Výsledky šetření se vztahují vždy ke konci ledna příslušného roku.

Přes řadu omezení vypovídací schopnosti prováděných srovnání podle metodologie Doing Business jde o ojedinělý projekt, jehož výsledky poskytují základní orientaci v postupu reformního úsilí v čase i mezi zeměmi. Na národní úrovni je nicméně žádoucí používat i další **informační zdroje** a zohlednit případná specifika či aktuální vývoj. Souvisejícími hledisky institucionální kvality se zabývají také širší mezinárodní srovnání např. v ročenkách konkurenceschopnosti WEF a IMD či v analýzách EBRD. Vedle dostupných národních i mezinárodních informačních zdrojů jsou využity i výsledky ad hoc šetření provedených CES a profesními podnikatelskými organizacemi v ČR (Hospodářská komora, Střední podnikatelský stav).

Rozdíly v kvalitě regulace mezi zeměmi ovlivňuje řada faktorů, k nimž patří především úroveň dosaženého ekonomického (a souvisejícího sociálního či institucionálního) **rozvoje**. Ekonomicky rozvinutější země v průměru regulují méně, transparentněji a konzistentněji oproti zemím méně rozvinutým, prosperita a kvalita regulace a jejich institucí se vzájemně podmiňují. Nicméně i mezi podobně vyspělými zeměmi lze sledovat mnohdy významné rozdíly v úrovni kvality regulace či jejich složek, jak ukazují příklady v rámci hospodářsky integrované EU-25 (Malta a Kypr nejsou do srovnání DB zahrnuty). Významnou úlohu v mezinárodních rozdílech sehrává také převažující **právní tradice**, zejména ve srovnání mezi anglickým systémem common law a kontinentálním, civilistickým, frankoněmeckým právním základem (jejich dědictví přežívá i v charakteru regulace v bývalých koloniích evropských mocností).

Podnikatelskému prostředí více svědčí méně formální **anglosaská tradice**, která upřednostňuje soukromoprávní ochranu oprávněných zájmů před státním dohledem a intervencí. Naopak země kontinentální tradice tíhnou ještě dnes k rozsáhlým právním kodexům, tím i k větší formální náročnosti procedur a celkově větší regulatorní zátěži, která snižuje efektivnost podnikání, zaměstnávání a investování. Také Česká republika, stejně jako většina dalších postkomunistických střeoevropských zemí, se po zahájení transformace vrátila ke **kontinentálnímu kořenům** (vesměs rakousko-německým) svých právních systémů. Nižší efektivnost kontinentálního právního modelu dále v ČR a dalších transformujících se zemích snižuje

nevýkonnost, nekompetentnost a zkorumpovanost institucí veřejné správy.

Samotní podnikatelé samozřejmě upřednostňují (podle průzkumů jejich názorů) **minimální regulaci** a pokud je nutná, musí být přehledná, nezatěžující časově a finančně náročnými povinnostmi, dále předvídatelně, nestranně a rychle vynucovaná. Zásadně je nutno zdůraznit, že bez efektivní a minimalizované státní regulace respektující zájmy podnikatelů nelze dosáhnout dlouhodobě udržitelné **ekonomické výkonnosti**, vysoké zaměstnanosti a konkurenceschopnosti. Zvláště citelně dopadá regulační neefektivnost na malé a střední podniky, zvyšuje jejich náklady a odrazuje zejména od rozvojových projektů spojených s větším rizikem. Komplikovaný a zatěžující regulační rámec v kombinaci s neefektivností jeho vynučením také zvyšuje pobídky ke korupčnímu chování regulujících i regulovaných subjektů.

Evropská unie a podnikatelské prostředí

Evropská unie nepředstavuje dosud ani jednotné, ani vyrovnané podnikatelské prostředí v podmínkách regulace. V hodnocení DB jsou **rozdíly mezi členskými zeměmi** velmi výrazné, a to i ve skupině s nejdéle trvajícím členstvím. V EU-25 proto sledujeme v souhrnném hodnocení v roce 2008 propast mezi nejlepším Dánskem na 5. místě a nejhroším Řeckem až na 98. místě. V dílčích oblastech podmínek podnikání jsou rozdíly mezi zeměmi ještě výraznější (viz tabulka 1). Ze všech 25 hodnocených zemí EU pouze tři z nich (Dánsko, Velká Británie a Irsko) vykazují relativně velmi nadprůměrné a vyrovnané výsledky ve všech sledovaných oblastech regulace. Všechny ostatní země se v jednom či více z deseti kritérií ocitají až ve druhé stovce světového pořadí.

Tabulka 1: Podnikatelské prostředí v zemích EU, rok 2008

	pořadí 2008/2007	zahájení podh.	zisk. povolení	regul. za-měst.	registr. vlast-nictví	získá-vání úvěru	ochr. inves-torů	podm. platba daní	zahra-niční obch.	vynu-čení smluv	konec podni-kání
DK	5/5	16	7	10	43	12	24	13	3	29	7
UK	6/6	8	61	28	22	2	9	16	28	24	9
IE	7/7	5	30	38	82	12	5	6	18	39	6
FI	14/13	18	43	129	21	28	53	97	4	5	5
SE	17/14	30	17	114	10	68	53	42	6	55	18
BE	19/16	20	44	37	168	43	15	64	43	22	8
EE	22/18	23	19	163	24	43	53	34	5	30	58
DE	25/20	102	15	142	52	12	88	80	11	9	33
NL	26/27	51	94	98	23	43	104	30	13	34	10
AT	27/23	104	46	50	36	12	126	93	19	13	20
LT	28/28	74	63	131	4	43	88	57	26	16	34
LV	29/26	35	78	103	77	12	53	36	25	4	86
FR	31/32	14	18	148	166	43	70	66	22	10	40
SK	36/37	48	53	83	7	12	104	126	116	47	37
HU	41/50	27	89	84	57	28	113	111	68	12	55
BG	45/44	81	117	60	59	5	38	94	102	86	75
RO	47/47	26	88	143	114	12	38	146	40	31	85
PT	48/43	34	128	164	79	109	38	73	33	34	21
ES	49/46	140	51	160	46	43	88	84	52	54	19
LU	50/45	69	40	167	118	109	113	14	31	2	48
SI	54/64	41	69	158	104	84	18	78	78	79	38
IT	65/59	53	83	75	58	84	53	128	60	156	27
CZ	75/65	86	86	59	65	43	88	118	49	95	113
PL	76/72	145	158	82	84	28	38	142	41	68	82
GR	96/106	133	45	133	101	109	150	62	70	85	41

Pramen: WB (2007, 2008).

Přetrvávající velké rozdíly v rozsahu a kvalitě regulace ukazují, že EU unifikuje a harmonizuje hmotně-právní národní úpravy pro volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu a jeho dopady

na zaměstnance, spotřebitele, životní prostředí. Avšak až na výjimky nezasahuje do **institucionálních a procesních ustanovení**, tj. který úřad, na základě jakého zmocnění a jakým postupem reguluje určitou oblast. EU tedy např. uzákoňuje svobodu přenosu podnikatelských aktivit mezi čl. zeměmi, nikoli však konkrétní podmínky a postupy, za kterých dceřiné firmy či pobočky v dané členské zemi vznikají a fungují. EU v tomto případě pouze provádí vzájemná srovnání, formuluje doporučení, nabádá k přijetí politických závazků k reformám.

Pozice většiny členských zemí EU není příznivá ani v **širším mezinárodním srovnání**. V zatím posledním roce šetření DB se do první světové dvacítky zařadilo jen pět členských zemí, zatímco před rokem jich bylo osm. Podobně lze zaostávání EU v reformním úsilí o zlepšení podmínek pro podnikání dokumentovat propadem pořadí velké části členských zemí oproti loňskému roku. Zatímco na vyšší příčky postoupily mezi roky 2007 a 2008 jen menší evropské ekonomiky ze spodní poloviny evropského pořadí (Slovinsko a Řecko se zlepšily o 10 míst, Maďarsko o 9), propad zaznamenalo celkem 14 členských zemí, mezi nimi i velké ekonomiky Německa, Itálie, Španělska a Polska. Nejvíce v reformách z roku na rok zaostaly: ČR (-10 míst), Itálie (-6 míst), Německo, Portugalsko a Lucembursko (-5 míst).

Na úrovni jednotlivých oblastí **podmínek podnikání** vládne jednoznačně nejrigidnější regulace v EU v pracovně-právních vztazích (viz tabulka 2). Celkem čtrnáct členských zemí se řadí za 90. místo (průměr pro EU-25 dosahuje 102. místa). V řadě zemí dochází oproti předchozímu období dokonce ke zhoršení sledovaných parametrů. Druhou nejhorší oblastí je s odstupem platba daní, kde se podobně nepříznivě ve světovém pořadí umístilo devět zemí. Špatně je v průměru hodnocena také registrace vlastnictví nemovitostí a dokonce i ochrana investorů, velké jsou ale rozdíly na úrovni členských zemí. V EU se objevují země na světové špičce (tedy do 5. místa), ale i z konce světového pořadí (!).

Tabulka 2: Průměrné světové pořadí EU-25, rok 2008

	pořadí 2008/2007	zahájení podn.	zisk.povolení	regul. zaměstnan.	registr. vlastnictví	zisk. vání úvěru	ochr. investorů	plat. bada. ní	zahra. niční obch.	vynu. cení smluv	konec podn. kání
EU	38	55	62	102	65	42	65	72	38	42	39

Pramen: WB (2009).

Z **nových členských zemí** EU si v souhrnném hodnocení podmínek podnikání již dlouhodobě vedou dobře tři pobaltské země (Estonsko, Litva a Lotyšsko). Mezi evropskou širší elitu se vypracovalo Slovensko, k němuž se za poslední rok přiblížilo Maďarsko. Celkově však mají nové čl. země jen jednoho představitele v první desíctce zemí EU (Estonsko), šest zemí se nachází ve druhé desíctce a tři na chvostu v poslední pěti. Pozitivní je nicméně poměrně rychlý postup v posledních několika letech nejen v případě Slovenska, Maďarska a Slovinska, ale nejchudších zemí Rumunska a Bulharska. Naopak stabilně nepříznivá a dokonce zhoršující se je pozice ČR a Polska.

V souhrnu tedy, i přes některé dílčí úspěšné příklady a reformní Lisabonskou rétoriku (kde zlepšování podmínek podnikání patří k rozvojovým prioritám) není velká část členských zemí EU dostatečně aktivní a důrazná v odstraňování regulačních zátěží. Naopak do popředí reformního úsilí se dostávají některé spíše méně rozvinuté země (Gruzie na 15. místě).

Kvalita podnikatelského prostředí pouze zčásti ovlivňuje **zájem obyvatel o podnikání** v zemích EU, který dlouhodobě zaostává za USA. Nicméně komplikovanost podnikatelského prostředí přispívá k obavám z rizika a obtíží s podnikáním spojeným. Pouze 45 % obyvatel EU v průzkumu v roce 2007 by chtělo

podnikat, zatímco 49 % nikoli, v USA je to 61 % oproti 27 %. Tyto rozdíly potvrzují i starší průzkumy. Za největší překážky zahájení podnikání považují obyvatelé EU zejména nedostatek financí a komplikované administrativní procedury, kterými by museli projít. Ani tyto obavy se vzdor nedávným kampaním EU na pomoc malým a středním podnikům a souvisejícím opatřením výrazně nemění v čase (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Nevýznamnější překážky podnikání (% souhlasných odpovědí)

	EU-25		EU-15		EU-10		USA	
	2004	2007	2004	2007	2004	2007	2004	2007
Nedost. fin. podpora	74	75	72	74	84	77	69	70
Složitá administrativa	70	71	69	71	72	71	56	57
Riziko krachu	51	48	50	47	62	52	33	19
Nedost. inf. jak začít	45	46	45	46	46	43	36	34

Pramen: EC (2007).

2. Podpora podnikatelského prostředí

Zlepšování podnikatelského prostředí je rovněž jednou z priorit **Lisabonské strategie**. Naplňování souvisejících cílů zůstává však v pravomoci čl. zemí a není tedy až na výjimky příliš efektivní. V listopadu 2004 identifikovala Kokova zpráva příčiny tohoto zaostávání a doporučila soustředění na 5 oblastí, z nichž většina se přímo váže na kvalitu podnikatelského prostředí: dokončení vnitřního trhu a podpora hospodářské soutěže, příznivé klima pro podniky, pružný a integrovaný trh práce (další dvě oblasti zahrnují vytváření znalostní společnosti a ochranu životního prostředí pro udržitelný rozvoj). V navazujícím Střednědobém hodnocení z roku 2005 se objevuje snaha o aktivnější přístup k ovlivňování realizace revidované Lisabonské agendy, zejména prostřednictvím koordinace hospodářských politik na úrovni EU i členských zemí a formulace národních strategických dokumentů (tzv. národních programů reformem, resp. národních lisabonských programů) s vazbou na deset prioritních oblastí ve třech blocích: atraktivnost Evropy pro investice a podnikání, znalosti a inovace pro růst, lepší pracovní místa. Z úrovně EU jsou cíle a opatření pro podporu růstu a zaměstnanosti obsaženy v Komunitárním lisabonském programu. Největší výzvou je dokončení vnitřního trhu, zejména v oblasti služeb či další zjednodušování regulačního prostředí v EU.

V roce 2008 pravidelná jarní zpráva EK pro summit Rady EU aktualizuje Lisabonskou agendu pro období **2008-2010** se zaměřením na čtyři priority: (1) investice do lidí a modernizace trh práce (zejména uplatnění tzv. modelu flexicurity, tj. propojení flexibility zaměstnaneckého vztahu s ochranou základních práv a sociálních jistot), (2) uvolnění podnikatelského potenciálu, zejména malých a středních podniků (integrovaný přístup k MSP, snižování administrativní zátěže, dobudování jednotného trhu, modernizace veřejné správy), (3) investice do znalostí a inovací (mobilita výzkumníků, integrace zdrojů EU a členských států s cílem jejich efektivnějšího užití, celkové zvýšení investic do výzkumu a vývoje, rozšíření vysokorychlostního internetu, budování výzkumných pracovišť světové úrovně), (4) energetika a klimatická změna (dobudování jednotného trhu pro elektřinu a plyn, udržitelná výroba a spotřeba energie, zvyšování energetické účinnosti/úspornosti).

Plnění Lisabonské agendy hodnotí průběžně vedle oficiálních dokumentů EK (zejména pomocí souboru strukturálních ukazatelů) i řada dalších srovnání. Příkladem je Lisbon Review Světového ekonomického fóra, publikované v dvouletých intervalech. V posledním vydání z roku 2008 (stejně jako v předchozích) zaostává EU-25 za USA ve všech sledovaných parametrech. Neúspěšnější jsou v realizaci lisabonských cílů celkově severské země (Dánsko, Finsko, Švédsko). V případě

kritéria podpory podnikatelství a zkvalitňování podnikatelského prostředí se však nejlépe z EU-25 umístily Dánsko, Nizozemsko a Irsko. ČR zaujala v souhrnu 14. místo, ale podprůměrně 21. místo v oblasti podnikání. Podobně multikriteriální hodnocení Centra pro ekonomickou reformu z února 2008 potvrzuje dlouhodobě průměrnou pozici ČR v EU i špičkové výsledky severovýchodních zemí, stabilní zaostávání Itálie, Polska či Maltý.

Tabulka 4: Pořadí plnění Lisabonské agendy podle CER

	2007	2006		2007	2006		2007	2006
DK	1	1	EE	10	12	GR	19	22
SE	2	2	SI	11	15	SK	20	23
AT	3	5	LU	12	7	PT	21	16
NL	4	3	BE	13	13	HU	22	19
FI	5	6	CZ	14	10	IT	23	21
IE	6	8	CY	15	14	RO	24	25
UK	7	4	ES	16	17	BG	25	24
DE	8	9	LV	17	18	PL	26	27
FR	9	11	LT	18	20	MT	27	26

Pramen: CER (2008).

Vedle celkového pořadí zpráva CER rozčlenila členské státy EU (a také Evropskou komisi jako samostatný subjekt plnící lisabonské cíle) do skupin premiantů a propadlíků v jednotlivých kritériích. Nejlepších výsledků dosahuje Švédsko, Dánsko, Nizozemsko, příznivá je i pozice Velké Británie a Finska. Toto pořadí se do značné míry shoduje s hodnoceními kvality správy a podnikatelského prostředí jiných mezinárodních organizací. Opakuje se i citace Řecka, Itálie, Polska či Španělska mezi nejhůře hodnocenými členy EU. ČR je dvakrát uvedena mezi propadlíky právě v kritériích bezprostředně významných pro kvalitu podnikatelského prostředí (podmínky zahájení podnikání, resp. jeho regulatorní zátěž). Zpráva CER kritizovala explicitně i mimořádně komplikovaný a z hlediska věřitelů ztrátový proces insolvenčního řízení a pomalou implementaci evropských směrnic v ČR.

Tabulka 5: Země s nejlepším a nejhorším plněním priorit Lisabonské agendy podle CER

	Premiantí	Propadlíci
Rozvoj informační společnosti	DK, NL, SE	GR, IT, ES
Podpora výzkumu a vývoje	EE, FI, SE	GR, IT, ES
Liberalizace telekom. a síť. odvětví	EK, UK	FR, DE, PL, SK, SI
Liberalizace v dopravě	DE, SE	GR, IE
Liberalit. fin. služ. a služeb obecně	NL, UK	FR, DE
Podmínky pro zahájení podnikání	DK, FR, UK	CZ, GR, PL
Regulační zátěž podnikání	EK, NL, SK	CZ, PL, PT
Státní pomoc a ochrana soutěže	EK, NL, UK	FR, DE, HU, ES
Návrat lidí na trh práce	AT, DK	GR, HU, IT, PL, RO
Zvyšování kvalifikace	FI, NL, SE	GR, PT
Modernizace systémů soc. ochr.	DK, FI, SE	GR, IT, PT, SK
Opatření proti změně klimatu	DK, DE, SE	AT, IT, ES

Pramen: CER (2008).

ČR ve Zprávě o plnění Národního Lisabonského programu 2005–2008 (Národního programu reformem České republiky) z října 2007 uvedla řadu realizovaných či rozpracovaných opatření v oblasti podmínek podnikání (viz dále). Ačkoli jde nepochybně o kroky správným směrem, hodnocení mezinárodních institucí ukazuje, že nejsou dostatečné co do množství i hloubky, aby se v plnění Lisabonské agendy – a tedy v reformách zakládajících budoucí konkurenceschopnost – dostala ČR nad průměr zemí EU. Uváděná opatření jsou především následující:

- Komplexní novela živnostenského zákona usnadňující vstup do podnikání (účinnost od 1.1. 2008).
- Rekonstrukce insolvenčního práva, která zkrátí insolvenční řízení a posílí roli věřitelů (účinnost od 1.1. 2008).

- Zřízení veřejně přístupného insolvenčního rejstříku, který zvýší transparentnost a plynulost insolvenčního řízení.
- Schválení Obecných zásad pro hodnocení dopadů (RIA) s povinností metodicky hodnotit předkládané legislativní návrhy.
- Další postup vládního programu snižování administrativní zátěže podnikatelů s cílem poklesu o 20 % do konce roku 2010.
- Příprava zákona o dohledu nad finančním trhem pro sjednocení právní úpravy výkonu dohledu.
- Rozšiřování okruhů všeobecné editační povinnosti, zejména pro daně z příjmu a z přidané hodnoty, což napomůže transparentnosti a efektivitě daňové správy.

Politika EU na podporu MSP

Jak už bylo zmíněno, **menší podniky** jsou výrazně citlivější na nepříznivé podnikatelské prostředí. Evropská komise proto v rámci naplňování tzv. EU Charty malých a středních podniků a priorit stanovených Evropskou radou iniciovala zviditelňování a vzájemné předávání nejlepších praktik na podporu MSP, kterými mohou být jak finančně-podpůrné projekty (zlepšený přístup začínajících podnikatelů k měkkým úvěrům), tak projekty specializovaného poradenství, informačních webů. Jejich přehled podle údajů zveřejněných GR pro podnikání a průmysl za roky 2006–2008 do určité míry přibližuje aktivitu státní správy a hlavních podnikatelských organizací (svazů, komor) ve prospěch MSP (ovšem bez hlubšího kvalitativního srovnání). Při vědomí omezené vypovídací schopnosti použitých údajů je možné identifikovat země výrazně nad průměrem EU (Německo a Belgie) i země alespoň s nadprůměrnou pozicí, kam patří i ČR. Na druhé straně ale ani pozice na opačném konci tabulky nemusí představovat podnikatelsky nevstřícné prostředí, ale např. zaměření na jiné reformní priority či na omezený počet klíčových projektů.

Tabulka 6: Nové projekty na podporu malého a středního podnikání v zemích EU

	2006	2007	2008	Celk.		2006	2007	2008	Celk.
DE	8	13	27	48	HU	4	8	3	15
BE	17	12	15	44	LU	4	4	6	14
UK	8	6	9	23	SE	3	5	6	14
BG	11	2	9	22	ES	5	2	6	13
CZ	5	4	13	22	CY	6	5	1	12
FI	7	5	10	22	MT	6	2	4	12
GR	6	3	12	21	IE	4	2	5	11
PL	7	5	7	19	SI	3	2	6	11
AT	6	5	8	19	DK	2	4	2	8
LT	7	4	7	18	FR	1	3	3	7
RO	5	5	7	17	PT	2	3	2	7
LV	4	9	3	16	NL	0	3	1	4
EE	7	3	5	15	SK	0	3	0	3
IT	4	3	8	15	EU	5	5	7	17

Pramen: EC - Good Practice on-line catalogue.

Expertní skupina EU shromažďující informace o **nejlepších praktikách** ocenila jednak tradiční výjimky (stálé, dočasné, částečné), případně zjednodušení pro MSP u řady administrativních povinností a dále informační a školicí aktivity, resp. služby přizpůsobené potřebám MSP. Za vhodná a inspirativní však skupina také označila následující opatření, která stále nejsou v mnoha zemích EU (ČR nevyjímaje) standardem:

- Pevně stanovené dny (např. dvě data v roce), kdy nabývají účinnosti zákonná opatření s novými povinnostmi či změnami pro podnikatele.
- Důsledná komunikace uvnitř státní správy, která umožňuje skutečné fungování *one-stop-shopů* pro zakládání

fírem a plnění administrativních povinností v průběhu podnikání.

- Důsledná koordinace a koncentrace administrativních kontrol a auditů, aby nedocházelo ke zdouhavému a opakovanému kontrolování podnikatelů v průběhu roku.
- Důsledné užívání elektronických komunikačně-informačních prostředků pro zjednodušení života podnikatelů.
- Včasné a důsledné *ex-ante* hodnocení dopadu specifických regulačních opatření na MSP.

Důvody, pro které se vstřícnost podnikatelského prostředí vůči MSP přes veškerá vykazovaná podpůrná opatření výrazněji nemění, shrnuje Evropská komise v roce 2008 ve Sdělení pro orgány EU (COM /2008/394). Na základě vyhodnocení empirických poznatků získaných z členských států jmenovala následující faktory snižující účinnost opatření podporujících podnikatelství a MSP.

(1) Problémy s **implementací** v členských státech EU a koordinací mezi nimi: hodnocení dopadů budoucí legislativy EU na MSP, heterogenita národních přístupů k realizaci podpůrných opatření (např. na podporu začínajících podnikatelů, na odstranění stigma podnikatelského neúspěchu, zjednodušení insolventního řízení), odstraňování obtíží při vstupu MSP na trh (obecně), odstraňování obtíží při vstupu MSP na mezinárodní trhy, zejména pro rychle rostoucí trhy, odstraňování obtíží v přístupu MSP k veřejným zakázkám a v nevstřícné kultuře veřejných zadavatelů. (2) Problémy vyvolané **tržním selháním** nebo nedostatečností tržní regulace: nedostatečný podíl žen podnikatelek, obtíže MSP při přístupu k a aktivní účasti ve vývoji standardů, obtíže MSP při přístupu ke kapitálu (adaptovaným formám financování), obtíže MSP při využití podnikatelských příležitostí, které přináší silící ochrana životního prostředí.

Z uvedeného hodnocení je patrné, že zejména první skupina problémů má přímou vazbu na kvalitu regulace podnikatelského prostředí, zatímco druhá skupina souvisí spíše s absencí podpůrných a pobídkových opatření. Státní správa většiny zemí EU se jen obtížně přibližuje mentalitě podnikatelů, zejména těch nejmenších a neumí své fungování a regulační opatření přizpůsobit jejich specifickým potřebám.

3. Harmonizace podmínek jednotného trhu v EU

Aktuální realizační etapou budování **jednotného trhu EU** je především liberalizace síťových odvětví (telekomunikace, doprava, energetika), sektoru služeb (finančních i nefinančních) a dále zpřístupnění všech výhod jednotného trhu zaměstnancům, spotřebitelům a malým podnikatelům (plná svoboda pohybu, pobytu a zaměstnání, ochrana spotřebitele napříč EU, zjednodušení podmínek pro přeshraniční aktivity, přenos podnikání). Nesmí přitom ale docházet k vytváření nových bariér mobility a podnikání a snižování konkurenceschopnosti EU v globální soutěži (viz EC, 2007) Právě do těchto oblastí nyní směřuje naprostá většina harmonizačních opatření EU, a to legislativních (nařízení a směrnice) i nelegislativních (doporučení, vyhledávání a srovnání nejlepších praktik, podpora přeshraničních projektů).

Aktivitu členských států v přejímání a naplňování legislativních **harmonizačních opatření** EU, tj. transpozici a implementaci směrnic, pravidelně vyhodnocuje Evropská komise v přehledu vnitřního trhu (Internal Market Scoreboard – IMS). Jde pouze o statistické srovnání zpracované na základě výkazů dodávaných samotnými čl. státy. Jeho pravidelným zveřejňováním (dvakrát ročně) se Komise snaží vyvolat tlak veřejného mínění na čl. státy, které neplní včas své transpoziční povinnosti. Česká republika měla s hodnocením IMS problémy od svého vstupu do EU, neboť její zaostávání v **transpozici směrnic** se

projevilo již v roce 2005. K jistému zlepšení došlo na přelomu let 2006/2007, kdy transpoziční deficit ČR dosáhl 1,6 % (směrnice, které již měly být transponovány, tj. jejichž lhůtu pro transpozici nechal členský stát marně uplynout). Sice je to vyšší hodnota, než doporučuje Komise (1,5 %) a než aktuálně činil průměr členských zemí (1,2 %), nicméně představovala mimořádné zrychlení procesu přejímání. V průběhu jednoho roku se však ČR propadla až na 3,4 %. Následné zlepšení za první pololetí roku 2008 znamenalo snížení deficitu jen na 2,5 %, ale ČR zatím zůstává nejpomalejším členským státem EU co do přejímání směrnic jednotného trhu ES (viz tabulka 7).

Tabulka 7: Transpozice směrnic jednotného trhu v EU

	Transp. defic. %	Netran. směrn.		Transp. defic. %	Netran. směrn.		Transp. defic. %	Netran. směrn.
BG	0,0	0	ES	0,8	14	AT	1,2	20
SK	0,4	6	NL	0,8	14	IT	1,2	21
RO	0,4	7	UK	0,9	15	BE	1,4	23
DE	0,5	9	MT	0,9	15	GR	1,4	24
LV	0,6	10	HU	0,9	15	CY	1,7	29
LT	0,6	10	FR	0,9	15	PL	1,8	31
SI	0,7	11	FI	0,9	15	LU	1,8	31
DK	0,7	11	EE	0,9	15	PT	1,9	32
SE	0,8	14	IE	1,0	17	CZ	2,5	42

Pramen: EC (2008).

Příčiny zaostávání jednotlivých zemí v transpozici směrnic jednotného trhu jsou komplexní, často národně-specifické. Častým argumentem je komplikovanost a tedy i pomalost zákonodárného procesu v zemích s dvoukomorovým parlamentním systémem. Průměrného či dokonce nadprůměrného umístění však dosáhlo i sedm zemí s dvoukomorovým systémem závazek maximálně 1,5% deficitu dodrželo dokonce deset členských zemí. Ani převládající euro-skeptický nebo eurooptimistický trend ve vrcholné politice dané země nevykazuje významnější vliv, jak ukazují případy Dánska, Švédska či Velké Británie. Navíc aktuální agenda jednotného trhu má z větší části liberalizační a deregulační povahu a neměla by mimořádně vadit ani principiálním euroskeptikům. Roli zřejmě nehraje ani celková administrativně-politická vyspělost země, neboť v první pětce jsou čtyři postkomunistické země a naopak v poslední pětce Lucembursko.

Národně-specifické důvody zaostávání ČR zřejmě představuje komplex vlivů, mezi něž patří jak dvoukomorový parlament (s obvyklou délkou legislativního procesu 12–18 měsíců), dlouhodobá křehká vládní většina, konfrontační styl domácí politiky projevující se i v evropských a mezinárodních otázkách, euroskepticismus prezidenta oprávněného přinejmenším zdržet svým vetem legislativní proces. Dále též obecně nízká úroveň politické a administrativní profesionality a skutečnost, že po volbách v roce 2006 neměla ČR půl roku parlamentem schválenou vládu a práce na nové legislativě nabraly zpoždění.

Neefektivní legislativní proces a zdouhavé přejímání směrnic EU může poškozovat domácí podnikatele, jejich zákazníky nebo zaměstnance (i když zde by bylo nutné konkrétně analyzovat každou opožděnou směrnici a její dopady), pokud jim včas nepřiznává evropsky harmonizovaná práva a včas před nimi neotevírá možnosti jednotného trhu EU. Zcela jednoznačně však tento stav znamená vícenásledky pro daňové poplatníky, neboť z něj nevyhnutelně vyplývají nové úkoly pro stát (vykazování a zdůvodňování transpozičního deficitu, další a delší komunikace s Evropskou komisí o každé netransponované směrnici, příprava dalších legislativních prací a jednání atd.) a může působit nákladné právní spory na národní i evropské úrovni (žaloby ze strany subjektů, které byly vinou ČR zkráceny na svých evropských právech, řízení proti ČR pro porušení Smlouvy o založení ES podle jejího čl. 226).

Zemědělství, lesnictví a rybolov

V zemědělském sektoru dochází ke strukturálním změnám v komoditní struktuře i ve vztahu k navazujícím aktivitám zpracovatelského průmyslu a služeb. Ekonomický vývoj a konkurenceschopnost sektoru ovlivňuje řada specifických hospodářsko-politických charakteristik na národní i nadnárodní úrovni, zejména pravidla dotační politiky EU (včetně průběhu jednání v rámci WTO), rostoucí důraz na principy udržitelného rozvoje (propojení ekologické a zemědělské politiky) a rozdíly v tržní síle subjektů v různých fázích hodnotového řetězce (zemědělské produkce, navazujícího zpracování a obchodu). Díky intenzivní globalizaci zemědělského trhu také nadnárodní trendy nabídky a poptávky bezprostředně dopadají na národní a lokální subjekty. Charakter zemědělské produkce omezuje rychlost přizpůsobení změnám podmínek (globálního) trhu, což může vést k dlouhodobějším nerovnováhám, resp. turbulentnějšímu cenovému vývoji a tím i nejistotě zemědělských důchodů.

1. Ekonomická pozice a výkonnost

Zemědělský sektor (v základním členění na zemědělství, lesnictví a rybolov) patří podle klíčových podílových ukazatelů mezi méně významné aktivity národního hospodářství, navíc s klesající tendencí (viz tabulka 1). V roce 2006 představoval zemědělský sektor v ČR pouze 2,1 % produkce, 2,6 % hrubé přidané hodnoty a 1,0 % vývozu. Jeho **ekonomická pozice** je však výrazně ovlivněna produkcí vstupů do dalších odvětví. Sektor zajišťuje (vedle vlastní spotřeby krmiva a osiva) suroviny pro část zpracovatelského průmyslu, více než polovina produkce je využívána v potravinářství, významné jsou i vstupy pro dřevozpracující, textilní, kožedělný a chemický průmysl. Zvyšuje se význam nepotravinářské zemědělské produkce (např. biopaliv) především v energetice a dopravě (s významnými dopady na trh s potravinami).

Tabulka 1: Význam zemědělského sektoru (v % ČR)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produkce	2,9	2,7	2,7	2,5	2,3
HPH	3,3	3,1	3,3	3,0	2,6
Zaměstnanost	4,5	4,4	4,2	4,0	3,8
THFK	3,1	2,4	2,7	2,6	2,6
Vývoz	1,0	0,9	0,9	1,2	1,0
Dovoz	1,8	1,7	1,8	1,7	1,6
Výdaje na VaV	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
PZI (stav)	0,1	0,0	0,2	0,2	0,2

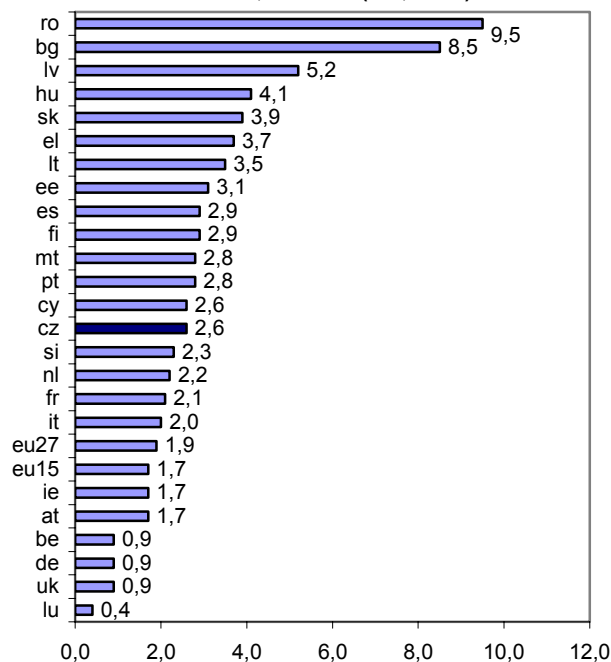
Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

V **mezinárodním srovnání** nepřevyšuje podíl zemědělského sektoru ve většině zemí EU-27 úroveň 3 % přidané hodnoty (viz obrázek 1). Výjimku představuje menší skupina nových, resp. ekonomicky méně vyspělých členských zemí. Strukturálním specifickým jsou však výrazně větší rozdíly mezi ekonomicky různě vyspělými zeměmi EU v podílech zemědělské zaměstnanosti, která dosahuje 17,2 % ve skupině nových členských zemí (s extrémními hodnotami 33 % a 20 % v Rumunsku, resp. Bulharsku) oproti 3,6 % v EU-15.

Zemědělství se vyznačuje řadou **sektorově specifických** charakteristik, které významně ovlivňují rozhodování vlastníků a manažerů a tedy i jejich podnikatelské aktivity: biologický charakter produkce s dlouhými výrobními cykly a sezóností práce, velká závislost na přírodních a klimatických podmínkách, která komplikuje organizaci práce a plánování a zvyšuje rizikovitost výroby, nízká cenová a důchodová pružnost na agrárních trzích, omezená skladovatelnost produkce, vysoká závislost dosahovaných hospodářských výsledků na dotacích a podporách a další dopady Společné zemědělské

politiky EU vůči členským a ostatním zemím. Sektorově specifické charakteristiky zemědělství zapříčiňují skutečná i domnělá tržní selhání používaná ke zdůvodnění nápravných hospodářsko-politických opatření.

Obrázek 1: Podíl zemědělského sektoru na celkové hrubé přidané hodnotě v zemích EU, rok 2006 (v %, v b.c.)

Pramen: EUROSTAT – National Accounts, 31.8.2008.

Vývoj **ekonomické výkonnosti** zemědělského sektoru v ČR byl ve sledovaném období poměrně nevyrovnaný (viz tabulka 2). Souvisí to jednak s charakterem zemědělské produkce (převážně rostlinné), kdy se střídá úrodné období s neúrodným a jednak s vývojem cen, který je silně závislý na celosvětové poptávce. Vývoj reálné produkce po očistění o vývoj cen producentů je podstatně stabilnější. Podobně je tomu u vývoje přidané hodnoty, která dosahovala kromě roku 2006 solidních temp růstu ve srovnatelných cenách, přestože v nominálním vyjádření její hodnoty značně kolísaly.

Tabulka 2: Tempa růstu zemědělského sektoru (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006	Prům.
Produkce (b.c.)	-7,2	-1,2	7,9	-1,3	2,8	0,1
HPH	-11,6	-1,4	13,7	-2,8	-8,6	-2,5
HPH (s.c.)	3,4	3,8	7,8	11,0	-16,2	1,5
Zaměstnanost	-5,4	-5,0	-3,2	-4,2	-2,0	-4,0
Produktivita (s.c.)	9,3	9,3	11,3	15,9	-14,5	5,7
THFK	2,7	-20,9	16,5	-2,0	6,6	-0,2
Vývoz	-8,4	20,2	12,3	43,5	-6,9	10,6
Dovoz	-3,5	-0,1	25,0	0,8	8,7	5,7
JPN (s.c.)	33,9	5,8	-14,8	18,9	2,4	8,0
Deflátor produkce	-7,4	-3,1	3,9	-6,5	4,6	-1,8

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Zaměstnanost v zemědělském sektoru ve sledovaném období trvale klesala, což přispělo k relativně vysokým přírůstkům produktivity práce. Výjimkou byl rok 2006, kdy zemědělským podnikům prudce stouply reálné náklady ve formě mezispotřeby materiálu a služeb. Vysoká tempa růstu zaznamenala zahraniční poptávka v letech 2003–2005, tedy v období vstupu do EU. Naopak dovoz stoupl zhruba o čtvrtinu pouze v roce 2004, v ostatních letech se vyvíjel umírněně.

Významným ukazatelem cenové konkurenceschopnosti je vývoj jednotkových pracovních nákladů, které v období 2002–2006 rostly v průměru o 8 % ročně (což byla druhá nejvyšší hodnota v meziodvětvovém srovnání). Na druhé straně rostoucí náklady byly kompenzovány podstatným zvýšením dotací do zemědělského sektoru, takže neohrozily jeho pozici na (velmi regulovaném) světovém trhu. Z porovnání průměrné tržní ceny většiny zemědělských komodit s vlastními náklady na jednotku produkce vyplývá, že zemědělci produkují s nulovou rentabilitou a na výsledný důchod ze zemědělské činnosti mají rozhodující vliv dotace.

Cenový vývoj v zemědělském sektoru v ČR do určité míry ovlivňuje dosud slabší rozvoj některých mechanismů cenotvorby, které působí na vyspělejších trzích.¹ V období 2002–2006 ceny zemědělských výrobců v průměru při meziročním vyjádření výrazně klesly (viz tabulka 3), přičemž vliv živočišné a rostlinné výroby byl téměř shodný.² K výraznějšímu (krátkodobému) nárůstu došlo u cen zemědělských výrobců v roce 2004 a v reakci na vývoj světových cen zejména od roku 2007 (nárůst na 118,1 oproti roku 2005 a meziročně na 116,8). Zatímního vrcholu dosáhl tento nárůst v květnu roku 2008 (142,7), poté začíná mírný pokles. Růst je výrazně diferencovaný podle produktů. V dalším období je předpokládán pokles z dosažených vrcholů, průměrná úroveň zemědělských cen však už bude zřejmě vyšší (viz OECD, 2008).

Tabulka 3: Vývoj cen zemědělských výrobců v ČR (2005=100, ceny předchozího roku = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006
2005=100	105,1	102,1	110,4	100,0	101,1
Meziročně	90,4	97,1	108,1	90,6	101,1

Pramen: ČSÚ – Ceny výrobců (14.8.2008).

V **hodnocení konkurenceschopnosti** vůči průměru české ekonomiky (viz obrázek 2) vykazuje sektor zemědělství většinou spíše podprůměrné hodnoty. Výjimkou je příznivé tempo růstu produktivity práce, zejména v důsledku silného poklesu zaměstnanosti. Produktivita práce zemědělství však stále zaostává za národním průměrem. Za příznivou charakteristiku sektorové konkurenceschopnosti je možno považovat nadprůměrný podíl přidané hodnoty na produkci. Poměrně nízká je vývozní výkonnost sektoru a nadprůměrná naopak jeho dovozní náročnost (a tím i nepříznivá obchodní bilance).

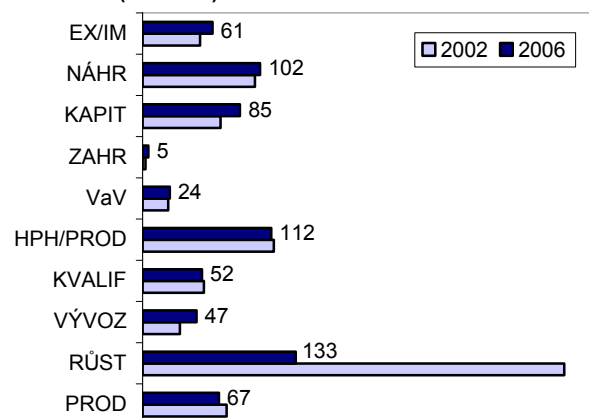
Téměř zanedbatelný je zatím význam podniků pod zahraniční kontrolou, což se projevuje i ve velikostní struktuře sektoru s převahou menších a středních podniků (zřejmě i v důsledku dočasně omezení zahraničního vlastnictví půdy v ČR). Význam kvalitativních faktorů je velmi omezený (při uplatnění odvětvového hlediska). Podíl kvalifikovaných pracovníků dosahuje poloviny průměru ČR, podíl výdajů na VaV na tržbách je méně než čtvrtinový.

¹ Dlouhodobý vývoj cenové vertikály tvořené cenami zemědělských výrobců, průmyslového zpracování a spotřebitelskými cenami charakterizuje rozevirání nůžek (zvyšování disparit) v neprospěch cen zemědělských výrobců. Vysoká cenová diferenciaci se projevuje také v mezikrajovém srovnání (především u rostlinných komodit) v důsledku nedostatečně organizovaného trhu. Omezený je zatím význam obyvatelských organizací, které začaly vznikat v roce 1998 s cílem posílení vyjednávací pozice zemědělců vůči obchodním partnerům. Domácí agrární komoditní burzy dosud pokrývají pouze malý objem obchodů, méně je také využíváno obchodování na bázi dlouhodobých kontraktů prvovýrobců s odběrateli (důvodem je i nedostatečně rozvinuté skladové hospodářství).

² Vývoj cen zemědělských výrobců je meziročně velmi rozkolísaný, proto se výsledky mohou výrazně lišit podle toho, která dvě období jsou mezi sebou porovnávána.

Při porovnání vývoje konkurenceschopnosti se neobjevují výrazné rozdíly s výjimkou dynamiky produktivity práce, jejíž průměr byl v posledních letech o třetinu vyšší vůči průměru za celou ekonomiku. V období 1998–2002 však byl příspěvek zemědělského sektoru k růstu produktivity celé ekonomiky podstatně výraznější. V období 2002–2006 táhl českou ekonomiku především průmysl, což vedlo k zaostání úrovně produktivity zemědělského sektoru vůči průměru ČR. Naopak se zlepšila relativní obchodní bilance zemědělských produktů zejména díky růstu vývozní výkonnosti, posílila také kapitálová vybavenost sektoru.

Obrázek 2: Konkurenceschopnost zemědělského sektoru, rok 2002 a 2006 (ČR = 100)

Pramen: ČSÚ – Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Z hlediska **faktorové struktury** vstupů vykazuje zemědělský sektor spíše podprůměrnou kapitálovou náročnost (což je dáno zejména nízkými přírůstky hrubého fixního kapitálu). Zemědělské podnikatelé se dlouhodobě potýkali s obtížnou dostupností vnějších kapitálových zdrojů. Teprve v poslední době jsou bankami považováni za dobré klienty především díky rostoucím dotacím (včetně podpory ze strukturálních fondů EU) a příznivému pohybu zemědělských cen. Ceny finančních vstupů do zemědělství (úrokové sazby všech typů úvěrů) tak mezi lety 2002–2006 výrazně poklesly. Sektor se vyznačuje značnou náročností na pracovní sílu (s mírně nadprůměrnou mzdovou úrovní), kterou charakterizuje i vysoká fluktuace a využívání zahraničních pracovníků u nízkokvalifikovaných profesí. Specifickým faktorovým vstupem je půda, jejíž využití je ovlivněno v podstatě fixní fyzickou nabídkou i podmínkami udržitelného rozvoje.

2. Internacionalizace a ekonomické výsledky

Vývoj **agrárního zahraničního obchodu** ČR významně ovlivňují podmínky vzájemného obchodu v rámci EU (především odstranění celních překážek po vstupu) a uplatňování společné zahraničně-obchodní politiky EU vůči třetím zemím. Zásadním faktorem nákladové konkurenceschopnosti je vývoj cen zahraničního obchodu a v jeho rámci zejména posilování kurzu české koruny. Trh EU má klíčový význam pro český agrární obchod, v roce 2006 pokrýval 87 % jeho dovozu a 92 % vývozu. Nejvýznamnějšími obchodními partnery je pětice sousedních zemí (se 70 % českého vývozu a 59 % dovozu v roce 2006).

Dlouhodobým a prohlubujícím se problémem českého agrárního vývozu je vysoký podíl surovin a produktů s nízkou přidanou hodnotou (obilí, cukr, olejnatá semena, mléko a žíva zvířata). Naopak v dovozu jsou významně zastoupeny výrobky s vyšším stupněm finalizace. Vedle vlivu silícího kurzu přispívají k růstu dovozu také nadnárodní potravinové obchodní řetězce, v nichž se tuzemští výrobci obtížněji prosa-

zuji. Na poptávku pro kvalitnější a dražší zboží měl rovněž vliv výrazný růst reálných mezd a tím i vyšší koupěschopnost spotřebitelů (viz VÚZE, 2008, s. 41).

Rozsah **internacionalizace produkce** zemědělství v ČR se v důsledku uvedených trendů vývoje agrárního obchodu postupně zvyšuje (viz tabulka 4). Růst vývozní výkonnosti vyjádřené podílem vývozu na produkci provází zvyšování dovozní náročnosti (pronikání dovozů). Dovezené zemědělské výrobky se tak stále větší měrou podílejí na krytí tuzemské spotřeby na úkor domácí produkce. Ve srovnání s obdobím 1996–2001, kdy produkci zemědělství převážně ovlivnila spotřeba domácích, v letech 2002–2006 (v důsledku nízkého růstu cen) klesl její podíl zhruba na třetinu a naopak převládá vývoz (převážně nepřímý vliv u potravinářských výrobků). V prvním období působil dovoz příznivě na tuzemskou produkci oproti negativnímu dopadu ve druhém období.

Tabulka 4: Internacionalizace zemědělského sektoru (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
Vývozní výkonnost	8,0	9,9	10,3	16,1	13,9
Pronikání dovozů	15,3	16,0	18,0	20,5	20,2
Pokrytí vývozu dovozy	48,3	58,1	52,2	74,3	63,7
Intraodvětvový obchod	51,2	52,6	53,5	76,2	64,8

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Omezený význam **podniků pod zahraniční kontrolou** v zemědělském sektoru (viz tabulka 5) odráží jeho stále velmi nízký podíl na celkovém stavu PZI (z 0,05 % v roce 2002 na 0,25 % v roce 2006). (Významnější je relativní angažovanost zahraničních investorů v odvětví lesnictví, kde dosáhla 8,6 % produkce a 6,8 % zaměstnanosti v roce 2006).

Tabulka 5: Význam podniků pod zahraniční kontrolou v zemědělském sektoru (v % ČR)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produkce	1,0	0,8	2,2	1,9	2,7
Hrubá přidaná hodnota	0,5	0,5	1,5	1,1	1,4
Zaměstnanost	0,7	0,7	2,2	2,1	1,9
Tvorba hrubého FK	0,5	1,1	2,4	-0,3	0,6

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Výkonnost **zahraničních podniků** (podniků pod zahraniční kontrolou) se ve srovnání s podniky kontrolovanými domácím kapitálem se poměrně výrazně liší v jednotlivých ukazatelích. Produktivita vyjádřená produkcí na pracovníka je výrazně vyšší v zahraničních podnicích, opakem je produktivita vyjádřená z přidané hodnoty. V pozadí těchto rozdílů stojí rozdílná struktura zemědělských aktivit, kdy zahraniční vlastníci se relativně více zaměřují na rostlinnou výrobu s tradičně nižší produktivitou práce a také nižším podílem mezispotřeby na jednotku hrubé produkce než v živočišné výrobě. Průměrná mzda je výrazně vyšší v zahraničním sektoru.

Tabulka 6: Výkonnost zemědělských podniků pod zahraniční kontrolou (podniky pod kontrolou domácího kapitálu = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produktivita (produkce)	147	112	100	90	141
Produktivita (HPH)	74	72	64	54	75
Průměrná mzda	122	111	133	133	131
THFK na pracovníka	70	155	107	-15	29

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Ekonomické výsledky

Velikostní struktura zemědělských podnikatelských subjektů v ČR, výrazně ovlivněná historickým vývojem, je v rámci Evropy dosti specifická – pouhých 6 % farem (podniků právnických osob) hospodaří na třech čtvrtinách půdy. Podniky fyzických osob tvoří 94 % počtu zemědělských podniků (je-

jich podíl mírně narůstá) a hospodaří na cca 25 % půdy. Vysoká koncentrace zemědělské výroby se projevuje ve druhé největší průměrné výměře zemědělského podniku (132 ha v ČR, 21 ha v EU-27). Velké podniky nad 100 zaměstnanců zároveň představují nadpoloviční podíl na tržbách všech právnických osob podnikajících v zemědělství (viz tabulka 7).

Tabulka 7: Struktura tržeb zemědělského sektoru podle velikosti podniků (v %)

	2002			2006		
	Malé	Střední	Velké	Malé	Střední	Velké
v %	4,5	38,5	57,0	4,6	41,8	53,6

Pramen: ČSÚ – databáze údajů za nefinanční podniky (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Vývoj **finančních ukazatelů** zemědělského sektoru lze ve sledovaném období hodnotit jako pozitivní. Postupně se zvyšovala rentabilita kapitálu i tržeb, naopak celková zadluženost mírně klesala. Tyto charakteristiky se projeví i ve výsledcích souhrnného ukazatele důvěryhodnosti. Hospodaření zemědělců pozitivně ovlivňovala i dotační politika EU. Schopnost splácet okamžitě závazky se pohybuje v přijatelných mezích. Obrát aktiv ve výši 50 % se nemění a znamená, že aktiva se pokrývají tržbami v průměru za dva roky. Tedy za podstatně delší dobu než v jiných sektorech, což vyplývá z vysokého podílu dotací na celkových výnosech zemědělců.

Tabulka 8: Finanční ukazatele zemědělského sektoru (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
Rentabilita vl. kap.	0,0	-0,5	3,7	2,1	3,3
Rentabilita tržeb	0,7	-0,5	6,1	4,3	6,1
Okamžitá likvidita	0,4	0,2	0,2	0,4	0,4
Obrát celk. aktiv	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Celk. zadluženost	43,2	32,7	31,5	31,5	31,2
Alt. test důvěryh.	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7
Teplerův test	0,2	0,2	0,4	0,3	0,4

Pramen: ČSÚ – databáze údajů za nefinanční podniky (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Při odlišení vlastnického hlediska vykazovaly lepší finanční výsledky tuzemské podniky, naopak rentabilita zahraničních podniků se zhoršovala. Domácí zemědělské podniky se postupně adaptovaly na tržní prostředí, přejímaly moderní formy řízení, zvyšovaly produktivitu práce. V neposlední řadě docházelo v období let 2002–2006 k vyčištění trhu, tedy neefektivní a nerentabilní podniky zanikaly (potvrzuje to i rostoucí hodnota Teplerova testu rizika bankrotu). Při odlišení velikostního hlediska dosahují vyšší rentability tržeb i kapitálu překvapivě spíše menší a střední podniky. Důvodem je jejich relativně úzké zaměření na určité segmenty trhu (zejména v rostlinné produkci a odklonem od chovu zvířat s velkými nároky na pracovní sílu), kde jsou schopny dosahovat vyšší efektivity hospodaření než velké firmy se širokým spektrem aktivit (často nesouvisejících se zemědělskou činností).

3. Inovační aktivity

Intenzita aktivit **výzkumu a vývoje** v zemědělství je v ČR významně ovlivněna veřejnými zdroji. Naopak role vlastních podnikatelských prostředků je omezená. Výdaje na VaV v zemědělství je proto nutno posuzovat podle různých hledisek. V úzce odvětvovém členění dosáhly výdaje na VaV realizovaný v podnikatelském sektoru pouze 98 mil. Kč v roce 2006, při průměrném ročním růstu v předchozích pěti letech 7,2 %. Znalostní náročnost podle podílu výdajů na VaV na odvětvové přidané hodnotě je i z tohoto důvodu velmi nízká, a to i v delším období. Struktura zdrojů financování podnikatelského VaV ukazuje zmíněný zásadní význam vládních zdrojů – pouze 39,5 % tvořily v roce 2006 vlastní podnikatelské zdroje (v

ČR je to v průměru 81,9 %). Nízká přítomnost zahraničního kapitálu v zemědělském sektoru se projevuje také v malém podílu zahraničních firem na VaV výdajích (15 mil. Kč v roce 2006, tj. 0,08 % výdajů těchto firem v ČR).

Tabulka 9: Výdaje podnikatelského sektoru na VaV (mil. Kč), jejich meziroční růst (v %) a podíl VaV výdajů na přidané hodnotě v zemědělství (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
VaV výdaje	74,6	82,6	94,3	89,6	98,1
Meziroční růst	7,6	10,7	14,2	-5,0	9,5
% HPH	0,10	0,11	0,11	0,11	0,13

Pramen: ČSÚ – Výdaje na VaV, Roční národní účty, vlastní výpočty.

Při vyjádření výdajů na podnikatelský VaV podle **odvětví** výzkumných a vývojových činností je úloha zemědělského sektoru výraznější - 364,1 mil. Kč v roce 2006 (což představuje 0,49 % HPH sektoru), z toho větší část (236,4 mil.) byla realizována v odvětví výzkumu a vývoje (OKEČ 73).

Širší hodnocení významu zemědělského výzkumu představuje členění podle **vědních oblastí**. V roce 2006 dosáhly výdaje na zemědělské vědy 1867 mil. Kč, což představuje 3,7 % celkových výdajů na VaV. Podle sektorů provádění je nejvýznamnější vládní sektor, který realizuje téměř polovinu všech výdajů v zemědělských vědách, na podobné úrovni jsou výdaje podnikatelského a vysokoškolského sektoru (viz tabulka 10). Podle zdrojů financování se ukazuje již zmíněná velká váha vládních zdrojů, které pokryly 80 % aktivit VaV v zemědělských vědách (v ČR celkem pouze 39 %). Podnikatelský sektor financoval v roce 2006 pouze 17,8 % VaV v této vědní oblasti (v ČR v průměru 59,6 %).

Tabulka 10: Struktura výdajů na VaV v zemědělských vědách podle sektorů provádění a financování, rok 2006

	Provádění		Financování	
	mil. Kč	%	mil. Kč	%
Podnikatelský	526,4	28,2	332,4	17,8
Vládní	877,1	47,0	1494,1	80,0
Vysokoškolský	457,7	24,5	15,0	0,8
Ostatní	5,9	0,3	25,7	1,4
Celkem	1867,1	100,0	1867,1	100,0

Poznámka: Ostatní = soukromý neziskový sektor u provádění, zahraniční sektor u financování. Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje, vlastní výpočty.

V alternativním pojetí z hlediska poskytovatelů dosáhly státní rozpočtové výdaje na výzkum a vývoj (GBAORD) podle **socioekonomických směrů** v roce 2006 v oblasti zemědělské produkce a technologie 901,2 mil. Kč (což představuje 4,9 % výdajů v ČR). Jejich dominantním poskytovatelem je ministerstvo zemědělství. V oborovém členění směřuje největší část výdajů na výzkum plodin (34,7 %) a živočišných produktů (17,4 %). Další státní zdroje na zemědělský výzkum jsou obsaženy v kapitolách všeobecného výzkumu na vysokých školách, a to ve výši 251,8 mil. Kč (kde je hlavním poskytovatelem ministerstvo školství) a neorientovaného výzkumu (4,6 mil. Kč zejména z Grantové agentury AV).

Podobně jako v případě výdajů je i sledování **lidských zdrojů** ve výzkumu a vývoji v zemědělském sektoru odlišné podle zvoleného hlediska. Počet pracovníků ve VaV a v jejich rámci výzkumníků je v odvětvovém členění v zemědělském sektoru velmi nízký (v relativním vyjádření je to necelé procento celkového počtu v ČR), viz tabulka 11.

Tabulka 11: Pracovníci VaV a výzkumníci v podnikatelském sektoru (HC a FTE) v zemědělství (počet osob a % ČR)

	HC			FTE		
	2005	2006	% ČR	2005	2006	% ČR
VaV pracovníci	183	242	0,80	127	159	0,66
- Výzkumníci	43	53	0,40	33	40	0,35

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje, vlastní výpočty.

Box – Podpora výzkumu a vývoje z veřejných prostředků v oboru zemědělství (IS VaV)

Podle údajů informačního systému výzkumu a vývoje ČR je v roce 2008 **institucionálně** podporováno 31 výzkumných záměrů v oboru zemědělství v úhrnné výši 4321 mil. Kč (s různé dlouhou dobou řešení mezi lety 2004-2012). Z toho 2337 mil. Kč (19 záměrů) je financováno ministerstvem školství a 1985 mil. Kč (12 záměrů) ministerstvem zemědělství. Většina podpory (29 záměrů) směřuje do kategorie aplikovaného výzkumu. Příjemci institucionální podpory zahrnují **(1) Veřejné výzkumné instituce**: VÚ veterinárního lékařství, VÚ rostlinné výroby, VÚ živočišné výroby, VÚ lesního hospodářství a myslivosti, VÚ zemědělské techniky, VÚ potravinářský Praha, **(2) Organizační jednotky vysokých škol**: Fakulta potravinářské a biochemické technologie (VŠCHT), Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů, Provozně ekonomická fakulta, Technická fakulta (ČZU), Zemědělská fakulta, Výzkumný ústav rybářský a hydrobiologický (JU), Lesnická a dřevařská fakulta, Agronomická fakulta (MZLU), Fakulta veterinární hygieny a ekologie, Fakulta veterinárního lékařství (VFU), **(3) Obchodní společnosti**: Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s., Výzkumný a šlechtitelský ústav ovocnářský Holovousy s.r.o., Agrovýzkum Rapotín s.r.o., Agrotest fyto, s.r.o., Výzkumný ústav bramborářský Havlíčkův Brod, s.r.o., Agritec Plant Research s.r.o., Zemědělský výzkum, s.r.o., Chmelařský institut, s.r.o., Výzkumný ústav mlékárenský s.r.o.

Projektová podpora v oboru zemědělství řešených v roce 2008 (s různé dlouhou dobou řešení mezi lety 2005-2012) zahrnuje celkem 392 projektů s celkovou podporou 2195 mil. Kč. Nejvýznamnějšími poskytovateli jsou opět ministerstvo zemědělství (178 projektů s podporou 1247 mil.) a ministerstvo školství (105 projektů s podporou 626 mil.) a dále GAČR (88 projektů s podporou 225 mil.), menší poskytovatelé zahrnují AV ČR, ministerstvo průmyslu a obchodu a ministerstvo životního prostředí. Větší část projektů (223) je zařazena do kategorie aplikovaného výzkumu (156 do základního výzkumu). K nejvýznamnějším příjemcům projektové podpory (kromě subjektů patřících i do skupiny podporované institucionálně) patří: Přírodovědecká fakulta MU, Zemědělská a dopravní technika, s.r.o., VÚ pro chov skotu, s.r.o., VÚ včelařský, s.r.o., AGRITEC, výzkum, šlechtění a služby, s.r.o., TRUMF International s.r.o., OSEVA PRO s.r.o., MILCOM, a.s., Biologické centrum AV ČR, v. v. i., VÚ Silva Taroucy, Výzkumný ústav pčivnářský, s.r.o., AVION, s.r.o.

V členění podle vědních oblastí je oproti výdajové struktuře v případě lidských zdrojů více zastoupen podnikatelský sektor, naopak méně sektor vládní. Tento rozdíl se projevuje také v odlišné výši výdajů v přepočtu na pracovníka VaV, která je nejnižší v podnikatelském sektoru.

Tabulka 12: Struktura pracovníků VaV v zemědělských vědách podle sektorů provádění (počet osob a % FTE) a výše výdajů na VaV pracovníka (v mil. Kč), rok 2006

	HC osoby	FTE osoby	% zem. věd	výdaje/prac.
Podnikatelský	1256	898	34,1	0,59
Vládní	1222	964	36,6	0,91
Vysokoškolský	1870	760	28,9	0,60
Soukromý neziskový	15	9	0,3	0,66
Celkem	4363	2631	100,0	0,71

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje, vlastní výpočty.